

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Σοφία Μοσχονησιώτη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικής Έρευνας και Μουσείων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών

Οι Κλιτύες της Ακρόπολης αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό αρχαιολογικό χώρο της σύγχρονης πόλης, εξαιτίας τόσο της κομβικής τους θέσης, όσο και της σπουδαιότητας των ίδιων των μνημείων που φιλοξενούν. Στη Νότια Κλιτύ αναπτύχθηκε ένα από τα κυριότερα κέντρα λατρείας του θεού Διονύσου στην Αττική, το Ιερό του Διονύσου Ελευθερώς, με το οποίο σχετίζεται άμεσα και το ομώνυμο θέατρο, ένα από τα αρχαιότερα θεατρικά οικοδομήματα του ελλαδικού χώρου, στο οποίο το αρχαίο ελληνικό δράμα γνώρισε ίσως

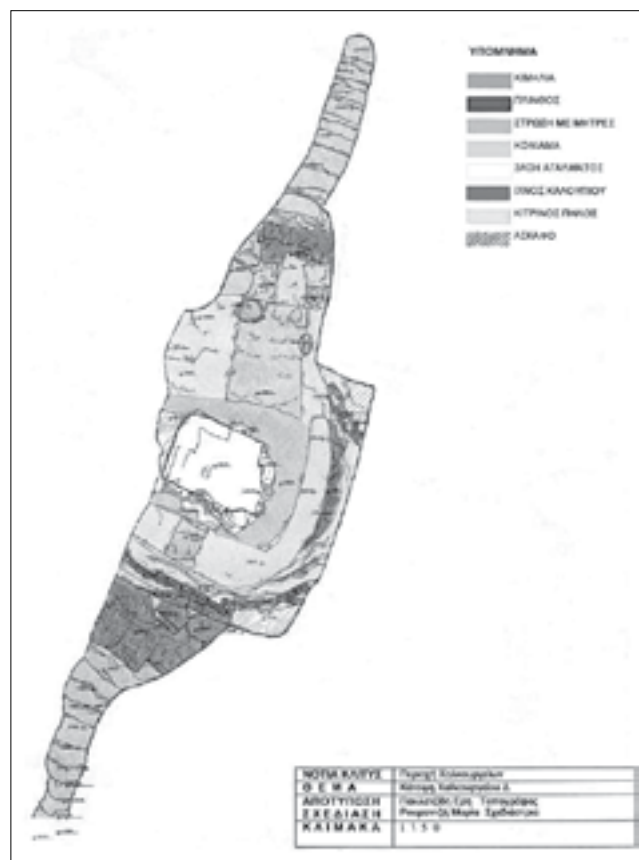
την μεγαλύτερη ακμή του. Την πολιτιστική δραστηριότητα της περιοχής επιβεβαιώνουν το Ωδείο του Περικλή στα ανατολικά του Διονυσιακού θεάτρου, καθώς και το αρκετά μεταγενέστερο χρονικά Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού στο δυτικό άκρο του χώρου. Την εικόνα των μνημείων της Νότιας Κλιτύς συμπληρώνουν το Ιερό του Ασκληπιού, το οποίο ιδρύθηκε στις παρυφές του Ιερού Βράχου στα τέλη του 5ου αι. π.Χ., καθώς και η χρονολογούμενη στην ελληνιστική περίοδο Στοά του Ευμένους. Στοιχεία για την θρησκευτική ζωή της αρχαίας Αθήνας αντλούμε

και από την περιοχή της Ανατολικής Κλιτύς, όπου δεσπόζει το σπήλαιο της Αγλαύρου, αλλά και από τα μνημεία της Βόρειας Κλιτύς, όπου εντάσσονται τα Ιερά Σπήλαια, αφιερωμένα στη λατρεία του Απόλλωνος, του Διός και του Πανός, αλλά και το Ιερό της Αφροδίτης και του Έρωτα. Στη Βόρεια Κλιτύ περιλαμβάνονται ακόμη η μυκηναϊκή κρήνη, η Κλειψύδρα, καθώς και ο μεταβυζαντινός ναός του Αγ. Νικολάου ή

Σεραφείμ. Στις Κλιτύες οδηγούσαν πανάρχαιες βασικές αρτηρίες που σχετιζόνταν με λατρευτικές εκδηλώσεις, όπως η οδός των Παναθηναίων, ή αποτελούσαν βασικούς οδικούς άξονες της πόλης, όπως η νότια οδός που ξεκινούσε από το Ολυμπίο. Οι δρόμοι αυτοί συναντούσαν τον Περίπατο, τον περιμετρικό δρόμο, ο οποίος συνέδεε τις Κλιτύες μεταξύ τους αλλά και με τα ίδια τα μνημεία της Ακρόπολης.

Η ανασκαφική διερεύνηση των Κλιτύων ξεκίνησε τον 19ο αι., λίγα χρόνια μετά την σύσταση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, ενώ συνεχίστηκε κυρίως έως τα μέσα περίπου του 20ου αι. Ο ενιαίος αρχαιολογικός χώρος πήρε τη σημερινή του μορφή το 1960-1970, ωστόσο έκτοτε οργανωμένος και επισκέψιμος ήταν μόνο ο χώρος της Νότιας Κλιτύς. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο από το 1997 έως το 2004, στο πλαίσιο της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, υπό την επίβλεψη αρχικά του Α. Μάντη και στη συνέχεια του Γ. Καββαδία, συνέβαλαν στη ριζική αναμόρφωση των Κλιτύων και τη συνολική απόδοσή τους στο κοινό, μέσα από την

απομάκρυνση των δευτερογενών επιχώσεων και της ανεξέλεγκτης βλάστησης, την ενεργοποίηση των αρχαίων εισόδων και διαδρομών, καθώς και τον εκσυγχρονισμό των υποδομών λειτουργίας και εξυπηρέτησης των επισκεπτών. Σημαντικά μνημεία ήρθαν για πρώτη φορά στο φως, όπως τα θεμέλια του προπύλου του Ιερού του Διονύσου, ενώ άλλα αποκαλύφθηκαν εκ νέου και αναδείχθηκαν (όπως π.χ. ο περίβολος του Ιερού

Εικ. 1. Κάτοψη του νέου Χαλκουργείου στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

και τα λείψανα του ναυδρίου της Αγίας Παρασκευής). Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος της Ενοποίησης η Εφορεία έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στην βελτίωση και επέκταση των υφιστάμενων υποδομών, προκειμένου να ανταποκριθούν στις αυξημένες ανάγκες που έχει δημιουργήσει η ραγδαία άνοδος της επισκεψιμότητας. Στο πλαίσιο αυτό εξασφαλίστηκε ο φωτισμός ανάδειξης του θεάτρου και του Ιερού του Διονύσου, εξωραϊσθηκαν και αναβαθμίσθηκαν οι εισοδοί, τοποθετήθηκε περισοϊνίση ειδικών προδιαγραφών, συμπληρώθηκαν οι ενημερωτικές πινακίδες, πραγματοποιήθηκαν διευθετήσεις των ομβρίων υδάτων, διαμορφώθηκε πωλητήριο εκδόσεων και τουαλέτες κοινού. Παράλληλα, προκειμένου να ενισχυθεί η ασφάλεια του χώρου, η πυρόσβεση επεκτάθηκε και στη Νότια Κλιτύ, εγκαταστάθηκε κλειστό κύκλωμα παρακολούθησης από το Ηρώδειο έως τα Αναψιφίτικα και φωτισμός ασφαλείας κατά μήκος του Περιπάτου στη Βόρεια Κλιτύ, ενώ ηλεκτροδοτήθηκαν όλα τα φυλάκια-σκοπιές.

Ιδιαίτερη έμφαση ωστόσο δόθηκε και στη συνέχιση των εργασιών για την έρευνα, την προστασία, τη διδακτική αποκατάσταση και την ανάδειξη των μνημείων.

Νέο Χαλκουργείο

Στην κατεύθυνση αυτή ανασκάφτηκε συστηματικά ένα νέο Χαλκουργείο, το οποίο είχε εντοπισθεί από

το 2001, κατά τη διάρκεια επιφανειακών καθαρισμών. Εκτείνεται στην περιοχή δυτικά του Ασκληπιείου, στην ίδια περιοχή όπου είχαν αποκαλυφθεί το 1876 και 1963 από τις πρώτες ανασκαφές των Στεφάνου Κουμανούδη (1878, 8-9) και Νικολάου Πλάτωνα (1964, 27-34) αντίστοιχα, τα κατάλοιπα δύο τουλάχιστον ακόμη ανάλογων κατασκευών. Η εγκατάσταση περιλαμβάνει έναν ορθογώνιο λάκκο βάθους 2,80μ. (εικ. 1), με βαθμίδες κατάβασης στο βόρειο και νότιο τμήμα. Στο εσωτερικό του λάκκου αποκαλύφθηκε η βάση, όπου κατασκευάστηκε το καλούπι (εικ. 2), την οποία περιέβαλε ένα πλίνθινο τοίχιο. Στην επίχωση του λάκκου αποκαλύφθηκε μεγάλος αριθμός θραυσμάτων πήλινων μητρών, υπολείμματα χαλκού από τη χύτευση, σιδερένια καρφιά και άνθρακες. Η ανασκαφή του νέου αυτού λάκκου χύτευσης, καθώς και η μελέτη των ευρημάτων του συνόλου των

Χαλκουργείων που έχουν αποκαλυφθεί στην περιοχή δυτικά του Ασκληπιείου, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, αναμένεται να δώσει νέα στοιχεία στην χρονολόγηση

Εικ. 2. Νέο Χαλκουργείο Η βάση για την κατασκευή του καλουπιού στο εσωτερικό του λάκκου

Εικ. 3. Το στέγαστρο του νέου Χαλκουργείου λήψη από Β.

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

και την ερμηνεία τους (Κασάπογλου 2013, 45-50). Για την προστασία των ευπαθών καταλοίπων αλλά και την περιμετρική θέαση του μνημείου έχει τοποθετηθεί μεταλλικό στέγαστρο (εικ. 3).

Νεότερος ναός Διονύσου

Στις εργασίες που υλοποιήθηκαν περιλαμβάνεται και η «κατάχωση των θεμελίων του νεότερου ναού του Διονύσου», ενός από τα σημαντικότερα μνημεία της Νότιας Κλιτύς. Εκτείνεται νότια από τον αντίστοιχο αρχαϊκό ναό, με τον οποίο πιθανότατα για ένα διάστημα συνυπήρξαν. Ο ναός αρχικά είχε χρονολογηθεί στον 5ο αι. π.Χ., βάσει της μαρτυρίας του περιηγητή Παυσανία ότι στέγαζε το λατρευτικό χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διονύσου, έργο του γλύπτη Αλκαμένη. Ωστόσο, με βάση τα αποτελέσματα της νεότερης έρευνας, θεωρείται πιθανότερη η χρονολόγησή του στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ., ενώ το ανατολικό τμήμα του προνάου αποτελεί πιθανότατα μεταγενέστερη προσθήκη (Καλλιγιάς 1963, 14). Ο ναός είχε αρχικά θεωρηθεί δωρικού ρυθμού, με τέσσερις κίονες

στην πρόσοψη και από έναν στους πλαϊνούς τοίχους, ωστόσο η ταύτιση και απόδοση, από τον Π. Καλλιγιά, στην ανωδομή θραυσμάτων ιωνικού γείσου έχει προκαλέσει διαφορετικές απόψεις σχετικά με τον αρχιτεκτονικό του ρυθμό.

Η κατάχωση τμήματος των θεμελίων του μνημείου

εξασφάλισε την προστασία του ευπαθούς κροκαλοπαγούς πετρώματος, αφήνοντας παράλληλα ορατή, για διδακτικούς λόγους, την ανώτερη επιφάνεια της αρχαίας θεμελίωσης. Συμπληρώσεις από τεχνητό υλικό τόσο στους τοίχους, όσο και στο βάθρο του αγάλματος, συμπλήρωσαν την κάτοψη του μνημείου (εικ. 4-5), ενώ για την βελτίωση της αντιληπτικότητας του ναού, αλλά και του Ιερού, τοποθετήθηκαν και δύο νέες ενημερωτικές πινακίδες.

Εικ. 4. Αρχαιολογικός χώρος του Ιερού του Διονύσου Ελευθερέως: Ο νεότερος ναός του Διονύσου πριν τις επεμβάσεις

Εικ. 5. Αρχαιολογικός χώρος του Ιερού του Διονύσου Ελευθερέως: Ο νεότερος ναός του Διονύσου όπως διαμορφώθηκε μετά τις επεμβάσεις

προνάου, την αποκατάσταση των ελλειπόντων τμημάτων της θεμελίωσης με χυτό υλικό, τη διδακτική τοποθέτηση σημαντικών αρχιτεκτονικών μελών της ανωδομής, καθώς και την τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας. Στο μνημείο επανεντάχθηκαν συνολικά 14 συνολικά διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία πε-

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ριουλλέγησαν κυρίως από την Ακρόπολη, καθώς και 4 ακόμη μέλη, που είχαν μεταφερθεί ήδη στην περιοχή του μνημείου, προερχόμενα από την περιοχή του Ιερού και του Θεάτρου του Διονύσου (εικ. 6-7).

Κλειψύδρα

Ιδιαίτερη αναφορά οφείλεται στο έργο «Προστασίας και αποκατάστασης της αυλής και της θολωτής κατασκευής της πηγής της Κλειψύδρας», που εκτελείται σήμερα σε ένα από τα σπουδαιότερα και αιγιματικότερα μνημεία της Βόρειας Κλιτύς, με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ. Η κυριότερη από τις φυσικές πηγές του Ιερού Βράχου λειτουργούσε από τα προϊστορικά χρόνια, ενώ γύρω στο 470-460 π.Χ. κατασκευάστηκε το κρηναίο οικοδόμημα (Parsons 1943, 191-267), με πρόσβαση από μια πλακόστρωτη αυλή, στα ανατολικά του. Κατά τον 1ο αι. μ.Χ., μετά από κατακρήμνιση βράχου, ένας εγκάρσιος τοίχος διαίρεσε την αυλή, ενώ η κρήνη απέκτησε πρόσβαση από δυο μέρη. Πάνω από την πηγή της Κλειψύδρας κατασκευάστηκε κατά το 2ο ή 3ο αι. μ.Χ. μια θολωτή κατασκευή, όταν μεγάλες μάζες βράχου έφραξαν την είσοδο προς την κλασική δεξαμενή, ενώ μια στεγασμένη κλίμακα, που οδηγούσε στο Μνησίκλειο ανάλημμα, την συνέδεε με την Ακρόπολη (εικ. 8). Η κατασκευή διαμορφώθηκε ανάμεσα στους πεσμένους βράχους, οι τοίχοι συμπληρώθηκαν με δόμους από λίθους και οπτοπλίνθους, ενώ η άντληση του

νερού γίνονταν πλέον από ένα πηγάδι, με μαρμάρινο περιστόμιο. Σταδιακά η πηγή προστατεύθηκε από οχυρώσεις, ενώ η αυλή αχρηστεύθηκε και καλύφθηκε από επιχώσεις. Κατά το 10ο ή 11ο αι. π.Χ. η θολωτή κατασκευή μετατρέπεται σε «παρεκκλήσι», αφιερωμένο πιθανότατα στους Αγ. Αποστόλους (Parsons 1943, 251, σημ. 161), οι τοίχοι του οποίου, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Breton (1862, 182) ήταν

διακοσμημένοι με τοιχογραφίες. Η επανεύρεση της κρυμμένης για αιώνες πηγής, πραγματοποιήθηκε μετά την απελευθέρωση της Ακρόπολης από τους Τούρκους, το 1822, από τον επιμελητή των υδάτων, Κ. Πιττάκη, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι Έλληνες πολεμιστές. Ακολούθησε η κατασκευή ισχυρού προμαχώνα με εντολή του Οδυσσέα Ανδρούτσου.

Το έργο που υλοποιείται σήμερα, σε εφαρμογή μελέτης η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Γ'ΚΠΣ, είχε σαν στόχο αρχικά την προστασία και αποκατάσταση της αυλής και ιδιαίτερα την αντιμετώπιση του προβλήματος έντονης διάβρωσης που παρατηρείται τόσο στο δάπεδο, όσο και τους πλευρικούς της

τοίχους, εξαιτίας του ιδιαίτερα ευπαθούς πετρώματος. Η επέμβαση, η οποία ολοκληρώνεται άμεσα, προβλέπει τη συστηματική συντήρηση της επιφάνειας όλων των λίθων του δαπέδου και των τοίχων της αυλής, καθώς και τη δομική αποκατάσταση του βόρειου τμήματος του ανατολικού τοίχου, η οποία περιελάμβανε την

Εικ. 6. Το χορηγικό μνημείο του Νικία στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης πριν τις εργασίες διδακτικής αποκατάστασης

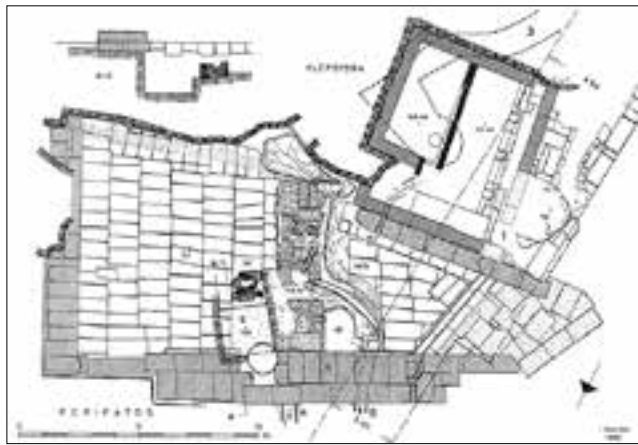

Εικ. 7. Το χορηγικό μνημείο του Νικία στη Νότια Κλιτύ της Ακρόπολης μετά τις εργασίες διδακτικής αποκατάστασης

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

αποξήλωση, στερέωση και επανατοποθέτηση 22 αρχαίων λίθων και κατά τόπους συμπληρώσεις από πειραϊκό ακτίτη. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε και στη διευθέτηση των ομβρίων, με την κατασκευή περιμετρικών αποστραγγιστικών δικτύων, καθώς και με τη διαμόρφωση κατάλληλων ρύσεων στην επιφάνεια του δαπέδου της αυλής, που εξασφαλίζονται με την πλήρωση των καθιζήσεων από αδρανή και χυτό υλικό. Στο πλαίσιο της αποκατάστασης του μνημείου πραγματοποιήθηκε επίσης συμπλήρωση ελλειπόντων τμημάτων του βόρειου τοίχου και επίχωση του κατεστραμμένου από τους βράχους κεντρικού τμήματος του δαπέδου, όπου ωστόσο παρέμεινε ορατός και αναδειχθηκε ο αγωγός της ρωμαϊκής περιόδου (εικ. 9-10). Παράλληλα, με στόχο την περαιτέρω προστασία του μνημείου, αλλά και την ασφάλεια των εργαζομένων και των επισκεπτών, πραγματοποιήθηκε συστηματική στερέωση του βράχου πάνω από την αυλή της Κλεψύδρας.

Στην πορεία του έργου διαπιστώθηκε η ανάγκη επέμβασης και στη θολωτή κατασκευή (εικ. 11),

Εικ. 8. Κάτοψη της Κλεψύδρας (πηγής και αυλής), Σχέδιο Ι. Τραυλού

Εικ. 9. Η αυλή της Κλεψύδρας πριν τις εργασίες αποκατάστασης

Εικ. 10. Η αυλή της Κλεψύδρας μετά τις εργασίες αποκατάστασης

προκειμένου να προστατευθεί, να αναδειχθεί και να αποδοθεί, για πρώτη φορά, στο κοινό και αυτό το σημαντικό τμήμα της Κλεψύδρας. Αναγκαία προϋπόθεση αποτέλεσε η στερέωση τόσο των βραχωδών μαζών που αποτελούν το υπόβαθρο της κατασκευής, όσο και των υπερκείμενων βράχων στα Σπήλαια του Απόλλωνος και του Διός. Μετά την ολοκλήρωση της εργασίας στερέωσης θα ακολουθήσει η δομική αποκατάσταση του μνημείου, η συντήρηση των τοιχογραφιών, η κατασκευή κλίμακας πρόσβασης και η τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας, σε εφαρμογή νέας σχετικής μελέτης. Την εκπόνηση των μελετών και την επίβλεψη των έργων που εκτελέστηκαν στα προαναφερόμενα μνημεία ανέλαβε το επιστημονικό προσωπικό του χώρου και ειδικότερα οι αρχαιολόγοι Ε. Γιαννικαπάνη και Ε. Κασάπογλου, οι αρχιτέκτονες μηχανικοί Σ. Παπαθανασίου, Α. Αλβέρτη και Μ. Λεφαντζής και οι συντηρητές Μ. Μπαρδάνης και Δ. Δαμιανός. Την ευθύνη για τον προγραμματισμό και τη εκτέλεση των έργων, καθώς και για τη λειτουργία και διαχεί-

ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΚΛΙΤΥ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

ριση του αρχαιολογικού χώρου κατά την περίοδο 2004-2014 είχε η υπογράφουσα, ενώ καθοριστική υπήρξε η συμβολή και υποστήριξη των Διευθυντών της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ.κ. Α. Χωρέμη, Α. Μάντη, Σ. Σαμαρτζίδου, Ε. Κουρίνου και Κ. Κίτσο, καθώς και της Διευθύντριας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών κας Ε. Μπάνου.

Βιβλιογραφία

Χαλκουργεία Νότιος Κλιτύς

Κουμανούδης Σ., *ΠΑΕ* 1878, 8-9.

Πλάτων Ν., *ΑΔ* (1964), Χρονικά Β1, 27-34

Κασάπογλου Ε. «Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα από δύο μνημεία της Ακρόπολης: Χαλκουργεία και Χορηγικό Μνημείο του Νικία», στο Σ. Οικονόμου, Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές*, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2013, 45-50

Χορηγικό μνημείο Νικία

Dörpfeld W. "Das choregische Monument of Nikias", *A.M.* 10, 1885, 219-230

Βερούδης Φ., «Νικίου ναός», *Α.Ε.*, 75-85

Dinsmoor W.B., "The Choragic Monument des Nicias", *AJA* 14 (1910), 459-484

Townsend R.F., *Aspects of Athenian Architectural Activity in the Second Half of the Fourth Century B.C.*, Ann Arbor, Michigan 1983, 198-226

Κασάπογλου Ε. «Νεότερα ανασκαφικά δεδομένα από δύο

μνημεία της Ακρόπολης: Χαλκουργεία και Χορηγικό Μνημείο του Νικία», στο Σ. Οικονόμου, Μ. Δόγκα-Τόλη (επιμ.), *Αρχαιολογικές Συμβολές*, τόμος Β: Αττική, Α' και Γ' Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2013, 50-54

Νεότερος Ναός Διονύσου

Ευστρατιάδης Π., *ΠΑΕ*, 1865-1866, 6

Ευστρατιάδης Π., *ΠΑΕ* 1866-1867, 5

Dörpfeld W.-Reish E., *Das Griechische Theater*, Athen 1896, 20-21

Καλλιγιάς Π., «Εργασία τακτοποίησης και διαμορφώσεως του Ιερού Διονύσου Ελευθερέως της Νότιας Κλιτύς Ακροπόλεως (1961-1962)», *ΑΔ* 18 (1963), Χρονικά, 14

Κλεψύδρα

Pittakis K., *Ancienne Athènes ou la description des antiquités d' Athènes et de ses environs*, Athens 1835, 153-7

Breton E., *Athènes décrite et dessinée*, Paris, 1862, 182

Burnouf E., *La ville et l'Acropole d'Athènes aux diverses époques*, Paris, 1877, 39-46, 165-174 και πίν. 14-16, 19-20

Parsons A.W., "Klepsydra and the Paved court of the Pythion", *Hesperia* 12, 1943

Πλάτων 1966: Πλάτων Ν., *ΑΔ* 21, 1966, Β1 Χρονικά, 43-44

Τραυλος J., *Pictorial Dictionary of Athens*, New York, 1970, 323

Δοντάς Γ., *ΑΔ* 25, 1970, Β1 Χρονικά, 26-28

Τανούλας Τ., *Τα Προπύλαια της Ακρόπολης κατά τον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1997, 266

Εικ. 11. Το εσωτερικό της θολωτής κατασκευής της Κλεψύδρας